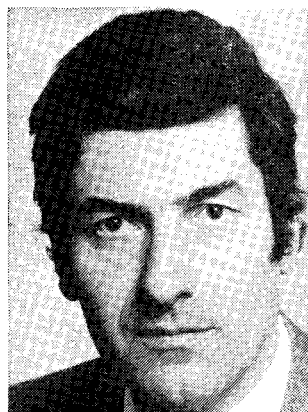

door Drs. R. F. M. Lubbers

drs. R. F. M. Lubbers is sinds november 1978 fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer. Van 1973-1977 was hij minister van Economische Zaken.

Keuzes waarvoor wij staan

Er is in 10 jaar veel veranderd. Was de politiek in 1971 volop bezig een conceptie te ontwikkelen, om het element van de kwaliteit van de welvaart voldoende te beschermen, resp. te herstellen bij de forse economische groei, die de 60-er jaren te zien had gegeven; nu 10 jaar later wordt een groei-verwachting van 2 % door de meeste Nederlanders als veel te rozig beschouwd.

Het is opvallend hoezeer bij de beoordeling van de nieuwe programma's kritisch gekeken is naar de groei, die in die programma's als vooronderstelling dan wel uitkomst van beleid opgenomen was. Vroeger was het zo, dat te hoge groeicijfers met name van links bekritiseerd werden. Deze groei tastte immers de kwaliteit van het bestaan aan. En al werd een en andermaal uiteengezet dat met toepassing van betere technieken en andere consumptiegewoonten veel nadelen van de groei opgevangen konden worden, de kritiek bleef. Zelfs in die mate dat bijvoorbeeld de Partij van de Arbeid tot voor kort bij de publikatie van haar groeicijfer nog moest aantekenen dat deze groei niet in strijd hoefde te zijn met een zorgvuldig beheer van natuur en omgeving, of breder geformuleerd, met de kwaliteit van de welvaart.

Deze problematiek is, tenminste publicitair, naar de achtergrond gedrongen. Toch is het belangrijk, om de politieke mentaliteit en het instrumentarium dat wij in de jaren '70 ontwikkeld hebben om 'de kwaliteit van de productie- en consumptie-structuur' te bewaken en te verbeteren, volop in stand te houden.

Wellicht geen spectaculair punt meer, maar wel goed voor gestaag werk. 'Om een zinvol bestaan' behoudt daarom op dit punt de politieke keuzes, zoals gedaan in 'Niet bij brood alleen'.

Intuïtie: een bescheiden groei

Kwaliteit bij een bescheiden groei. Bescheiden niet terwille van die kwaliteit, maar als opgedrongen realiteit vanuit het gure economische klimaat. Het is dat gure economische klimaat, en de daarmee

samenhangende problemen van werkloosheid en dreigende aantasting van de collectieve voorzieningen, dat nu centraal staat.

Bij de verschijning van de concept-programma's zijn de politieke partijen bekritiseerd over de hoge groeicijfers. Belangrijke redenen voor deze kritiek waren dat deze groeicijfers te veel ruimte suggereren voor collectieve besteding, en dat zij te veel illusies scheppen m.b.t. de mogelijkheid om weer aan volledige werkgelegenheid te komen.

Vooraf het eerste punt van kritiek is merkwaardig; alsof lagere groei het vraagstuk van de collectieve bestedingen niet eerder vergroot dan verkleint; en alsof een op groei gericht beleid de beheersbaarheid van de overheidsuitgaven niet eerder zou kunnen vergroten.

Belangrijker dan al deze redeneringen is echter de intuïtie die schuilgaat achter deze kritiek op groeicijfers. Intuïtie, die de mensen leert dat wij in barre economische tijden terecht zijn gekomen en dat iedere vorm van rozigheid daarover ons weinig helpt. Het is om die reden ook dat het CDA een hard program opgesteld heeft.

De keuzes waarvoor wij staan

Fundamenteel kiest het CDA voor het (her)inschakelen van mensen in arbeid. Daarbij verbreden wij zeer bewust het begrip arbeid: betaald en onbetaald, formeel en informeel, vrijwillig of professioneel, hele of deeltijd baan.

Deze inschakeling van de mens in de arbeid wordt ze een onderdeel van een bredere opgave die vervat is in het begrip 'om een zinvol bestaan'. Dat geeft een oriëntatie aan. Een oriëntatie, die niet primair bestaat uit concrete beleidsdoelen van politici (X welzijnswerkers, Y aantallen woningen). Het gaat ons om een situeren van

de problematiek dichterbij de mensen zelf, zodat zij de zinvolheid van arbeid en de problemen die daar in onze tijd aan verbonden zijn zelf kunnen ervaren. Uiteraard gaat het daarbij om een veel bredere conceptie van menselijke activiteit en wijze van samenleven dan de organisatie van de arbeid. Toch is het goed eerst de harde, traditionele economische aanpak te schetsen.

Allereerst een doorgaande inkomensmatiging. Een duidelijke minlijn voor alle inkomensstrekkers voorzover men er niet door promotie op vooruitgaat. Exclusief dit 'incidenteel' een lijn van min 1 naar min 4. Enkele kanttekeningen hierbij. Deze cijfers zijn indicatief. Gemillimeter heeft geen zin. De cijfers brengen politiek tot uitdrukking dat ook op minimumniveau enige inkomensachteruitgang onvermijdelijk is.

Het CDA heeft zich een duidelijke ondergrens gesteld. Het beleid is erop gericht metterdaad voor echte minima de koopkracht te handhaven. Zij legt dat echter niet bij het minimum, maar bij de minimum-inkomensstrekkers die van dat minimum ook anderen moeten onderhouden. Wij hebben het dan over enkele honderdduizenden gezinnen of vergelijkbare huishoudingen. Waar er minder te verdelen is moet er beter verdeeld worden. Het begrip draagkracht zal weer een grote rol moeten gaan spelen.

Een volgend markant feit is dat de min 1 bij het minimum bij 2 x modaal slechts min 2 is. Dit betekent dus een zeer geringe verdere nivellering in de middengroepen. De rek is eruit voor een nivellering op dit traject zoals wij in de jaren '70 hebben gehad.

De wijze waarop deze inkomensmatiging tot stand moet komen is in het program verwezen naar te voeren overleg. Intussen is het duidelijk dat deze intensiteit van

inkomensmatiging alleen tot stand kan komen als het in 1980 toegepaste systeem van een gedeeltelijke vervanging van prijscompensatie door belastingverlaging een aantal malen herhaald kan worden.

Woningbouw

Een tweede belangrijk element is te komen tot een structureel hoog niveau van woningbouw en stadsvernieuwing. Tegen de verdrukking in zijn wij in de huidige kabinetsperiode die weg al opgegaan. Wat wij er echter uitdrukkelijk aan toe willen voegen is een financieringsbasis. Dat betekent een prijs voor het wonen die gebaseerd is op de kwaliteit; bovendien het bouwen van woningen naar de kwaliteit die gewenst en betaalbaar is. Dit laat onverlet dat een behoorlijke ondersteuning van de volkshuisvesting vanuit de collectieve middelen nodig blijft; er is hier wel soberheid geboden. Bovendien: hogere woonlasten voor de burger. Immers: vele huren zijn achtergebleven en velen met relatief hoge inkomens profiteren van goedkope woningen. Zo wordt de aankomende jongere fors gediscrimineerd.

Daarom een zwaar accent op huurharmonisatie en doorstroming. Tegelijkertijd hogere normhuurquoten, of in gewoon Hollands: een groter deel van het inkomen voor het wonen opzij leggen.

Er zijn aanwijzingen dat deze benadering politiek reeds gesteund wordt. Een kwetsbaarheid is het hoe wij kunnen verzekeren dat de hogere huren inderdaad de bouw ten goede komen. Een verlamme herhaling van de 'winst-werk' discussie dreigt.

Toch is deze saneringsoperatie goed haalbaar mits bij de uitwerking die groepen ontzien worden, die echt krap zitten. Dat is de reden dat de individuele huursubsidie een uitermate belangrijk instrument blijft.

Economisch gezien dwingt het CDA-programma met de hogere huren (en woonlasten) een besparing af. Met die gedwongen besparing worden vervolgens veel mensen aan werk geholpen, hetgeen indirect de overheid helpt om niet te bezwijken onder de uitkeringslast aan werklozen.

Energie

Evenzo met het aardgas. Ook daar een omzetting in werk. Evenals de huidige, zal ook de volgende kabinetsperiode gekenmerkt worden door hogere aardgasinkomsten voor het Rijk; uit Slochteren, maar geleidelijk ook steeds meer uit de kleine velden waarvoor een integrale regeling van het overheidsaandeel helaas nog steeds op zich laat wachten.

Deze extra middelen behoren gebruikt te worden voor verkleining van het financieringstekort van de overheid of op andere wijze ter versterking van de economie. Deze eis wordt des te gebiedender naarmate wij in de tweede helft van de jaren '80 met relatieve daling van de gasbaten moeten gaan rekenen. Dit is tegelijk een reden om niet, zoals de PvdA, tot versnelde inzet van aardgas over te gaan. Met verstandig beleid is het mogelijk het door besparingen reeds wat verlaagde afzetniveau mede met behulp van nieuw te ontginnen velden tot zeer diep in de jaren '80 voort te zetten.

Tegelijk mogen wij uit de investeringen van de oliemaatschappijen een forse investeringsimpuls verwachten. Het CDA-programma kiest verder voor een krachtig voortzetten van het besparingsbeleid. De energie- en met name electriciteitsquote zal in onze welvaart omlaag moeten, zeker waar wij voorshands nog van kernenergie afzien.

Niet alleen op het energiegebied maar in veel bredere zin zal het innoveren van be-

tekenis blijken in het creëren van nieuwe kansen voor de Nederlandse economie. Deze inspanning is erg belangrijk. De rol die de overheid hier gaat spelen mag echter niet overschat worden.

Zo ontrolt zich een beleid van inkomensmatiging en gedwongen besparingen (huren en aardgasprijzen) enerzijds en expansie (woningbouw, investeringen, energiebeleid, innovatie) anderzijds. Deze wat traditionele benadering blijft van buitengewoon grote betekenis. In cijfers is dat beleid goed voor 200.000 arbeidsplaatsen voor zo'n 300.000 mensen. Dit cijfer sluit nauw aan bij dat van andere partijen. Uiteraard met de bekende accentverschillen tussen PvdA en VVD, waarbij de één de overheid, en de ander de marktsector erg optimistisch inschat. 200.000 banen is overigens niet meer dan compensatie bieden voor verdwijnende banen. Zo gezien is dit traditionele beleid van matiging enerzijds en expansie anderzijds niet voldoende om de werkloosheid op te lossen.

Arbeid verdelen

De traditionele benadering is evenmin toereikend om twee andere cruciale vragen te beantwoorden. Hoe komen wij tot stabilisatie van de sociale verzekeringspremies, resp. hoe voorkomen wij dat de groei van de sociale verzekeringslast ieder economisch beleid wegspoelt? En daarnaast, hoe bereiken wij dat ieder die wil en kan werken dat kan doen, terwijl er toch te weinig werkgelegenheid is; of anders gezegd, wat doen wij met de verdeling van de arbeid?

Op deze terreinen liggen politiek belangrijke en doorslaggevende vragen en actiepunten.

Het verdelen van de arbeid is een onmiskenbare noodzaak in een situatie waarin er een tekort aan betaald werk is en voor-

lopig zal blijven. Wij komen dan op een politieke keuze van de eerste orde.

Op dit punt manifesteren CDA en D'66 zich het sterkst. Het lijkt wel of PvdA en VVD beiden in een soort conservatisme blijven steken, waarbij de PvdA het meest op de overheid steunt en de VVD op de markteconomie. In de strijd tussen die twee benaderingen van beleggingsplicht tot terug naar het vrije ondernemen lijken beiden te vergeten dat wellicht de arbeid ook anders georganiseerd, anders verdeeld moet worden.

Nu gaat het hier niet primair om een economische maatregel — van deeltijd komt op zichzelf niet meer werkgelegenheid — maar vooral om de sociale kant. Het bevorderen van deeltijdbanen is enerzijds een sociale noodzaak om meer mensen kansen te bieden op betaald werk. Het is tegelijk een instrument om keuzemogelijkheden te vergroten. Dit is van belang. De oorzaak immers dat nu al een aantal jaren het aantal banen tekort schiet is niet alleen de economische crisis maar ook de spronggewijze stijging van het arbeidsaanbod nu het gemiddelde aantal jaren scholing niet langer stijgt en wij veel meer alleenstaanden en kleinere (en korter durende) gezinnen kennen. Deze culturele en demografische verschijnselen roepen als het ware ook een behoefte aan deeltijdbanen op.

Arbeid en emancipatie

Over de positieve aspecten voor vrouwen om in en op werk in de samenleving betrokken te zijn is genoeg geschreven. Ik denk ook dat wij daarnaast moeten oppassen het deelnemen aan betaalde arbeid door steeds meer vrouwen te idealiseren. Wij moeten hier een balans opmaken van voor- en nadelen.

Graag geen overmatig geïdealiseer van betaalde arbeid tegenover onbetaalde arbeid. Maar ook niet van het omgekeerde. Het

'hoe' is vaak veel meer bepalend dan het 'of'. Dat bij het 'hoe' allerlei vormen van deeltijdarbeid een positieve uitwerking kunnen krijgen laat zich raden. Het vergroot keuzemogelijkheden en het snijdt de scherpe kanten af van onmogelijke keuzes, waar vele jonge vrouwen voor komen te staan als zij óf te lang en te volledig hun voeling met opleiding en beroepsuitoefening hebben moeten opgeven, óf de verantwoordelijkheden van ouder en moeder al te zeer moeten minimaliseren. Het zou het mannelijk deel van de opgroeiende generatie ook veel waard moeten zijn door een 'complementair' leven en werkgedrag ruimte voor betere keuzemogelijkheden voor hun (wederhelften/vrouwen/de) vrouw te scheppen. Allereerst zijn er aanwijzingen dat een grotere zorgvuldigheid in particuliere verbruiks- en leefgewoonten, van onderhoud van het huis tot gezond leven een verantwoordelijker bijdrage aan de ontwikkeling van mens en maatschappij geven, dan een situatie waarin teveel over de schijf van 'de betaalde economie' loopt. Ook de voordelen van arbeidsverdeling vinden ergens hun grenzen. En als wij bijvoorbeeld in de volksgezondheid spreken van de urgente noodzaak van gezonder leven, van zelfzorg en van mantelzorg dan is dat een dringend antwoord en een hoognodige reactie op een samenleving die zichzelf al te sterk 'medicaliseert'.

Ook in de welzijnssector buiten de volksgezondheid, van zorg voor ouderen tot buurtwerk zijn er sterke aanwijzingen, dat al te geprofessionaliseerd aanbod wel veel vraag schept, maar de mensen niet altijd gelukkiger maakt. Daarom zijn alpha-hulp en vrijwilligerswerk meer dan financiële noodverbanden, maar kunnen zij ook sleutels tot echte antwoorden op de welzijnsproblematiek bevatten. Als zo de welzijnscomponent weer dichterbij de men-

sen komt, zullen ook de financiële afwegingen over wat nu wel en wat nu niet mogelijk is en hoe het opgebracht moet worden, wellicht meer zorgvuldiger kunnen gebeuren. Ik realiseer mij dat een zekere de-professionalisering en een zekere decentralisatie op veel verzet zal stuiten. De bescherming van levensbeschouwelijke invalshoeken zal daarbij voor christen-democraten geen alibi mogen zijn om aan de kant te gaan staan. Evenzeer moet men hopen dat linkse mensen de greep van de overheid losser zullen willen maken en de 'état-isering' willen terugdringen. Zijn wij niet genoeg gedemocratiseerd om onze angst voor de regentenmaatschappij als achterhaald te beschouwen?

Bij een steeds stijgende welvaart zijn wij eraan gewend geraakt steeds meer middelen voor volksgezondheid en welzijn opzij te zetten. In deze geldstromen kwam als het ware de zorg tot uitdrukking. Als wij op deze weg zo niet voortkunen is dat deels ingegeven door krapte aan financiële middelen, deels echter ook door de groeiende overtuiging dat de factor mens, eigenzorg, burenzorg, zorgvuldiger leven en met elkaar omgaan, weer een grotere rol moet gaan spelen.

Het CDA-programma kiest hier nadrukkelijk voor een visie waarin de mens zelf centraal staat, waarin het bestaan zinvol is krachtens haar of zijn eigen ontplooiing en het klimaat van de menselijke omgeving waarin dat plaats vindt. (De economie en de welvaartsstaat kan de cultuur, de wijze van het zijn en het samen-zijn en de manier waarop daar inhoud aan gegeven wordt niet vervangen.)

De harde noden en de harde noten zitten in de zachte sector. Het is deze harde behoefte de mens centraal te stellen die wij in het CDA-programma ook op andere punten vinden.

Individualisering

Intussen is het wel zo, dat de sterk gewijzigde demografische verhoudingen van kleinere en kortere gezinnen, alsmede van velen die op zichzelf leven, ons voor aanzienlijke sociaal-politieke vragen stellen waar het betreft de eerlijke verdeling van inkomen en lasten: het vraagstuk van de individualisering.

Ik schreef reeds dat wij bij de sociale minima een onderscheid moeten maken tussen individuen en huishoudingen. Bij de krappere economische situatie is een opnieuw accentueren van dat onderscheid een zaak van gerechtigheid. In de mate echter waarin wij dit in ons fiscaal en sociaal verzekeringsstelsel weer consequenter gaan doen, zal het des te meer geboden zijn andere elementen die de rolverwisseling van man en vrouw belemmeren te doorbreken. Consequent emancipatorisch en tegelijk consequent het draagkrachtbeginsel in het oog houdend.

Een dergelijke benadering vereist o.m. dat het begrip huishouding geactualiseerd en doelmatig geregistreerd wordt. Dan zal ook duidelijk worden dat het bij de erkende huishouding om rechten en plichten gaat.

In het verlengde van deze draagkrachtopvatting zal het draagkrachtelement m.b.t. opgroeiende kinderen ook weer meer gericht moeten blijven. Een toereikende kinderbijslag verdient evenveel aandacht als het toereikende pensioen. Bij de krappe economische situatie zal het overigens bij beide passen en meten zijn.

De hierboven genoemde vraagstukken van individualisering en draagkracht zullen aan scherpte winnen naarmate de noodzakelijke inkomensmatiging zelf weer voor meer mensen de behoefte aan hele en halve banen zal oproepen.

Sociale Zekerheid

Een uitdaging voor de komende periode

wordt onze opstelling tegenover het sociale verzekeringsstelsel dat in zo hoge mate is opgebouwd door christen-democraten. Belangrijke noodzakelijke correcties om de kern te bewaken zullen zijn het rekening houden met draagkrachtelementen in de uitkeringen. In feite betekent dit dat het solidariteitselement krachtiger en het verzekeringselement zwakker wordt. Behoud van de netto-netto koppeling voor de echte minima zal herkenningsteken van de solidariteit blijven.

Ook bij de sociale uitkeringen gaat het echter niet alleen om de centen. Het CDA-programma kiest zeer bewust voor een beleid, zwakke groepen op de arbeidsmarkt bij voorrang in het werk ingeschakeld te houden. Dat is andermaal een keus voor de mens die voorrang krijgt op het marktmechanisme.

Het meest ambitieus is het programma terzake van de arbeidsongeschikten. Hoeveel kandidaat-arbeidsongeschikten kunnen niet in deeltijdbanen aangepast werk blijven doen? Als wij dit voor een van de twee nu 'keurig' afgekeurden kunnen bereiken, dammen wij de groei van de arbeidsongeschiktheid in. Dit kan een eerste stap zijn in het terugdringen van deze zgn. sociale, maar in wezen a-sociale scheefgroei in de welvaartsmaatschappij. Een menselijk oordeel van deze aanpak zal ook zijn, dat de echte arbeidsongeschikte weer meer gerespecteerd zal worden. Het gaat ook hier om de waardigheid van de mens.

Deze omzetting van onze economie naar één met een menselijk gezicht zal een grote inspanning vergen. Niet in de laatste plaats omdat wij er enerzijds niet met mooie woorden komen, anderzijds de overheid dit soort zaken moeilijk af kan dwingen. Het vergt een politieke mentaliteit en een sterk gespreide verantwoordelijkheid. Werknemersorganisaties en welzijnsinstituten kunnen er gelijkelijk een grote rol in spelen. Democratisering van

bedrijven en instellingen kan er dienstbaar aan zijn.

Politieke rondblik

Vergelijkt men de programma's van de vier grote partijen, dan zijn de overeenkomsten op deze terreinen tussen CDA en D'66 onmiskenbaar het sterkst. De aanpakken van VVD en PvdA lijken teveel gevangen in de traditionele, nu niet toereikende discussie van meer, dan wel minder overheid.

Deze conclusie is des te merkwaardiger waar CDA en D'66 elkaar vaak scherp bekritisieren. De reden daarvoor is voor de hand liggend. Het CDA is principieel grondslag-partij, D'66 principieel pragmatisch. De grondslag van het CDA is echter gelegen in Bijbelse noties als gerechtigheid. Deze krijgen weliswaar een politieke uitwerking in het program van uitgangspunten maar de fundamentele visie van de christen-democraten blijft toch, dat wij als mensen onderweg *steeds nieuwe wegen* moeten vinden om de principiële taken praktisch gestalte te geven. Daarmee neemt de christen-democratie afstand van benaderingen die een te groot gewicht leggen bij vragen als: waar ligt de macht in de samenleving (socialisten) of: moet de rol van de overheid niet worden teruggedrongen (de VVD).

Hoewel het CDA als 'bestendige' regeringspartij de verantwoordelijkheid voor wat nu is, niet kan en wil ontgaan, gaat zij steeds meer als vanzelfsprekend uit van de noodzaak het anders te gaan doen. Daarom zijn vragen of program, dan wel kabinetsbeleid, inzet van de verkiezingen moet zijn al bij voorbaat beslist ten gunste van het program.

Intussen is program-vergelijking niet toereikend voor de vragen die bij coalitie-vorming zullen opkomen. Er moet tenminste nog op twee punten gewezen worden. Allereerst de affiniteit in politiek denken. Ik

doel daarbij op het gegeven dat de christen-democratie als *volkspartij* veel waarde hecht aan het maatschappelijk weefsel in het grondvlak van de samenleving. Elementen van solidariteit en broederschap doen de christen-democratie een al te veel insteken op het 'sterke individu' wantrouwen. Er is een diepgewortelde intuïtie en overtuiging steeds weer op te moeten komen voor de zwakkeren. Dat nu geeft grote affiniteit tot het socialisme.

Een tweede punt in verband met de coalitie-vorming is 'coalitie-gezindheid'; de bereidheid met elkaar in een coalitie te functioneren. Het was juist op dit punt dat 1973-1977 een teleurstelling werd. Het socialisme had iets intolerants. Misschien heeft dat iets te maken met het feit dat de socialist in de Nederlandse politiek, zelfs in zijn eigen program, zoveel moet opofferen aan de maatschappelijke realiteiten, dat hij geen marges meer heeft voor coalitie-compromissen. Om maar een voorbeeld te noemen: als er zo weinig te nationaliseren valt kan men fanaat over een Postbank worden.

Het is te vroeg voorspellingen te doen of zelfs wensen uit te spreken over de na de verkiezingen te vormen coalitie. Gegeven de problemen waar wij voor staan lijken mij echter twee elementen voor de regeerkracht van buitengewoon belang. Het eerste is een frisse ondogmatische aanpak; de traditionele schema's van de partijen passen amper nog op de problemen.

Het tweede is de opgave van de politiek om integrerend in de samenleving bezig te zijn. Dat betekent dat iedere politieke partij een functie heeft in het uitleggen van politieke noodzaken aan hun eigen achterban, en in het betrekken van die eigen achterban in een politieke discussie, waardoor de democratie als democratie functioneert en niet uiteenvalt in elkaar bestrijdende, of moe en mat geworden, segmenten.

Kernwapens

De bespreking van de concept-programma's in de grote partijen heeft duidelijk gemaakt hoezeer de onderwerpen kernenergie en kernwapens verdelend werken in ons politieke bestel.

M.b.t. de kernenergie lijkt de strijdbijl begraven. Voorshands, in de komende vier jaar, geen uitbreiding van kerncentrales. Wel kijken of en hoe wij de problemen de baas kunnen is een verstandige opstelling in een situatie waarin wij duidelijke overcapaciteit aan electriciteits-opwekking hebben en er nog heel wat 'klein vermogen' (van stadsverwarming tot warmte-kranchkoppeling) te installeren is. De sluiting van Borssele, zoals de PvdA die wil mag daarbij een vrome wens blijven.

Intussen dreigt de vreedzame toepassing van kernenergie 'een shibboleth van verantwoord gedrag' te worden. Voor mijzelf blijf ik het erop houden dat voor Nederland een bescheiden toepassing en een internationaal meewerken aan veiligheids- en non-proliferatieproblemen de meest verstandige route is.

Veel zwaarder ligt de discussie rond onze bondgenootschappelijke verplichtingen op het gebied van de defensie en met name de door ons te vervullen nucleaire taken. Het CDA heeft terzake een naar mijn oordeel consistente en in het bondgenootschap te verdedigen visie ontwikkeld. Bij de jongste begrotingsbehandeling van het hoofdstuk NATO is deze opstelling nog eens verwoord.

In de nationale politiek lijkt deze visie echter zwak omdat zij weinig steun vindt bij andere partijen. Aan de ene kant voelt de VVD niets voor een van het bondgenootschap afwijkende visie, aan de andere kant voelt de PvdA in meerderheid en een klein deel van het CDA alles voor een nucleair-vrij Nederland.

Zo'n nucleair-vrij Nederland wordt dan

— naar ik vrees wat krampachtig — gezien als nog steeds verzoenbaar met een volwaardig bondgenootschap.

Groeperingen als het IKV gaan nog wat verder en proberen uit te leggen dat een nucleair-vrij Nederland juist zal leiden tot terugdringen van de kernwapens ook elders.

Bij zo'n 'spontane' koers moeten grote vraagtekens gezet worden. Op zichzelf zou er wellicht best een redenering te ontwikkelen zijn, dat Nederland als niet-atoommogendheid volgens de strekking (de geest) van het NPV-verdrag de consequenties trekt 'geen atoomwapens te willen dragen'. Te vrezen valt echter dat dit niet tot minder kernwapens in de wereld leidt en bovendien moet men, gezien de politieke verhoudingen in Nederland, vermoeden dat het een eerste stap is naar een 'neutraal' Nederland. Kunnen wij en mogen wij dat het bondgenootschap en Europa aandoen? Zal het tot meer vrede of juist tot meer risico's leiden?

Een binnenlands politiek gevaar van een kernwapen-vrij-Nederland-koers is ook dat het 'om kan slaan' in een rechtse pronucleaire koers. Ook daarom doet het CDA er goed aan vast te houden aan haar model van stapsgewijze vermindering van de afhankelijkheid van kernwapens.

Geen gemakkelijke formatie

Overziet men het hele slagveld van politieke geschilpunten dan wacht ons geen gemakkelijke formatie. Politieke partijen doen er nu reeds goed aan hun prioriteiten te onderwerpen aan de toets van parlementaire meerderheden. Wie te weinig argumenten heeft anderen te overtuigen en toch wil regeren doet er goed aan de parlementaire besluitvorming als belangrijk criterium te aanvaarden.

De politiek gaat over de rol van de overheid en de samenleving. Toch gaat het

nu om meer dan dat. Het gaat ook om een visie, waar de samenleving moed uit kan putten. Dat is nodig omdat de samenleving en de mens daarin onverschillig en moedeloos dreigt te gaan worden. Daarom noemen wij ons program 'om een zinvol bestaan'. De matheid en moedeloosheid dreigt om een tweetal redenen.

Op de eerste plaats wordt de mens teveel gereduceerd tot een schakel in economisch proces en verzorgingsstaat. De zieke is object van de gezondheidszorg, de bejaarde een pensioentrekker, de minderheid voorwerp van geprofessionaliseerde doelgroep-benaderingen. Bij dit alles is het menselijk perspectief zoek. Dit alles leidt tot droefheid, matheid, vaak tot eenzaamheid en soms tot radeloosheid.

Op de tweede plaats blijkt steeds meer dat de welvaartsmechanismes zelfs in hun eigen opzet tekort gaan schieten, onbetaalbaar worden, onbeheersbaar blijken. Geen perspectief op een baan voor de een, dreigend ontslag voor de anderen. Gepraat over aantasting van de uitkeringen. Dat geeft angst en ergernis. Het vertrouwen in de democratie kan zo snel wegslinken.

Daarnaast is er ook angst voor een defensie met nucleaire middelen. Dat geperfectioneerde systeem van afschrikking buiten de grenzen en verzorging binnen de grenzen; zal dat wel betaalbaar, beheersbaar en houdbaar zijn? Resultaat: onzekerheid, die over kan gaan in angst en voor sommigen zelfs in radeloosheid.

Waar gaat het om?

Het gaat erom dat iedere generatie opnieuw de samenleving, de democratie, nieuw leven moet inblazen. Zoals in de jaren '60 met de regentenmaatschappij afgerekend werd, die de na-oorlogse vernieuwing dreigde te verlammen, zo zullen wij in de jaren '80 onder de bange klem van economische recessie en toenemende internationale verharding, de Nederlandse samenleving weer in z'n kern sterker moeten maken. Dan gaat het om de weerbaarheid van de mens; het gaat ook om de zorg voor elkaar, die dichterbij het grondvlak gebracht moet worden. Niet met sociologisch jargon, maar in een menselijke maat. De christen-democratie heeft daarbij in dienstbaarheid een rol te vervullen. Laten wij waakzaam blijven en niet verstarren. Hij die in macht gesteld is dreigt op den duur alleen nog zijn eigen gelijk te zien, zijn eigen vooroordelen als wijsheid te beschouwen, zijn eigen gedrag als norm, zijn verworvenheden als rechten. Tegen die mentaliteit in moeten wij opnieuw op zoek naar de menselijke maat. Dat is de kern van 'om een zinvol bestaan'. Niet in de eerste plaats vóór, maar vooral mèt de mensen.

